

Crítica a les teories migratòries des de la perspectiva de gènere¹

Eva Jiménez Julià

Universitat Autònoma de Barcelona. Centre d'Estudis Demogràfics
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Data de recepció: febrer 1998

Data d'acceptació: març 1998

Resum

En primer lloc, en aquest article es realitza una crítica, des de la perspectiva de gènere, a les principals teories migratòries fins a la dècada de 1970. Aquest tall ha estat introduït perquè, a partir d'aquesta data, comença a quedar reflectit el feminisme en les ciències socials. En segon lloc, s'hi analitzen els principals factors estudiats per la comunitat científica que aborda les migracions des de la perspectiva de gènere: els factors determinants i el procés decisorí. Respecte als primers, tracten per començar els factors macro, que afecten de manera més general la persona que migra, per després fer referència als que l'afecten més directament: els micro. D'altra banda, s'analitzen les aportacions fetes sobre el procés decisorí on queden clarament reflectides les relacions de poder dins la família i la capacitat que tenen les dones que la integren de decidir sobre la pròpia migració i la dels altres. Finalment, s'hi introdueixen els models multinivell que posen en relació tots aquests factors intentant veure com interactuen.

Paraules clau: gènere, migracions, teoria.

1. Aquest article resumeix els principals resultats de la meua memòria de recerca, llegida al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona el juliol de 1997. Aquesta està plantejada com a capítol teòric de la meua futura tesi que porta per títol *Biografia familiar i migratòria. El paper de les dones en la decisió de migrar a Catalunya 1966-1991*. Dit projecte estava, en el seu origen, vinculat al finançat per la CIRIT i que portava per títol *Migració femenina, integració laboral i comportament demogràfic a Catalunya*, desenvolupat entre els anys 1993 i 1995 per un equip de recerca del Centre d'Estudis Demogràfics dirigit per Montserrat Solsona, al qual em vaig incorporar com a becària. La recerca bibliogràfica realitzada per a aquell projecte va ser el punt d'arrencada d'aquesta memòria.

Així mateix, vull deixar constància explícita del meu agraïment envers Montserrat Solsona per haver cregut en la meua capacitat investigadora i acceptar-me en aquell primer projecte. Però sobretot voldria expressar-li la meua gratitud per dirigir aquesta memòria de recerca i enriquir-la amb les seves reflexions. No puc deixar de mencionar tampoc els altres membres del tribunal, Maria Dolors Garcia Ramon i Maria Do Carmo Fonseca, de qui agraïxo molt els comentaris fets. D'altra banda, també voldria destacar Anna Cabré, qui m'ha ajudat en aquesta recerca incorporant-me com a becària en un lloc tan estimulante per la investigació com és el Centre d'Estudis Demogràfics, que ella mateixa dirigeix, i mencionar el finançament econòmic que he rebut de la CIRIT per realitzar aquest projecte. Finalment, voldria agrair a Fernando Gil els comentaris fets a l'esborrany d'aquest article.

Resumen. *Crítica a las teorías migratorias desde la perspectiva de género*

En primer lugar, se realiza una crítica, desde la perspectiva de género, a las principales teorías migratorias hasta la década de 1970. Este corte se ha introducido porque, a partir de esta fecha, empieza a quedar reflejado el feminismo en las ciencias sociales. En segundo lugar, se analizan los principales factores estudiados por la comunidad científica que aborda las migraciones desde la perspectiva de género: los factores determinantes y el proceso decisorio. De los primeros, se tratan, para empezar, los factores macro, que afectan de manera más general a la persona que migra, para después hacer referencia a los que le afectan más directamente: los micro. Por otro lado, se analizan las aportaciones hechas sobre el proceso decisorio donde quedan claramente reflejadas las relaciones de poder intrafamiliares y la capacidad que tienen las mujeres que la integran de decidir sobre su migración y la de los otros miembros. Finalmente, se introducen los modelos multinivel que ponen en relación todos estos factores.

Palabras clave: género, migraciones, teoría.

Résumé. *Critique aux théories migratoires depuis une perspective de genre*

D'abord et depuis une perspective de genre on analyse les principales théories des migrations élaborées dès le début des années 1970. C'est une appréciation introduite pour tenir compte du fait qu'à partir de là l'influence du féminisme commence à se manifester dans les sciences sociales. Ensuite, je fais une analyse des principaux facteurs des migrations qui ont été étudiés par la communauté scientifique, depuis une perspective de genre: les facteurs déterminants et le processus de décision de migrer. Quant aux facteurs déterminants, je parle, en premier lieu, des facteurs macro qui concernent l'individu qui migre. Ensuite, je passe aux facteurs qui le touchent plus directement, les facteurs micro. D'autre part, j'analyse les écrits sur le processus de décision de migrer, et notamment, ceux qui étudient les rapports de pouvoir au sein de la famille et la capacité que les femmes qui en font partie possèdent de décider leur propre migration ou de celle des autres. Enfin, j'introduis des modèles multi-niveaux qui mettent en rapport l'ensemble de ces facteurs afin de voir comment ils agissent entre eux.

Mots clé: genre, migrations, théorie.

Abstract. *Evaluation of migration theories from a gender perspective*

In the first place, this article evaluates the most important migration theories proposed up until the 1970's from a gender perspective. This chronological break is introduced because thereafter, the social sciences start to reflect the influence of feminism. Secondly, it analyses the most important factors introduced in academic migration studies which apply the gender perspective determining factors and the decision process. The former are subdivided into macro factors —those that affect migrants in a general way— and micro factors those that have more direct effects. This is followed by a review of contributions on the decision process, which clearly demonstrate power relations within the family and women's capacity to make decisions on their own migration and that of other members of the family. Finally, the article introduces multilevel models that combine all these factors in an attempt to identify their interactions.

Key words: gender, migrations, theory.

Sumari

1. Introducció

1.2. *Justificació*

La incorporació d'una perspectiva de gènere en els estudis migratoris és molt recent. La segona onada feminista de la dècada de 1970, que va tenir una forta incidència en els estudis de les ciències socials, i l'increment dels fluxos migratoris femenins en les dècades de 1980 i 1990, van posar de relleu el buit existent, en aquest sentit, en les teories migratòries. Es va poder comprovar que, a través de les teories existents, no es podien recollir les motivacions de les migracions femenines, és a dir, que aquestes darreres no podien ser analitzades pels models desenvolupats a partir d'aquests marcs. En conseqüència, la majoria de referències sobre els estudis de migracions des de la perspectiva de gènere són de la dècada de 1990.

Com a tema de recerca nou, fins i tot a nivell internacional, es va creure necessari fer un primer examen exploratori a nivell bibliogràfic de quins havien estat els plantejaments i els models creats des de la perspectiva de gènere, si eren totalment nous o si bé reinterpretaven algunes aportacions d'altres models, si seguien utilitzant les variables tradicionals i quines de noves s'havien incorporat a l'anàlisi.

1.2. *Objectius*

Fent un primer examen als manuals sobre migracions i a d'altres de més genèrics que incorporen capítols sobre el tema, es va comprovar que feien poca referència a la teoria i que, si en feien, era de manera asexuada. Per tant, es va arribar a la conclusió que el principal objectiu havia de ser estudiar per què l'estudi teòric dels factors determinants de les migracions i el procés decisor s'havia portat a terme, fins recentment, sense tenir en compte que existeixen patrons migratoris diferents per a tots dos sexes, suposant, en conseqüència, un comportament igual en homes i en dones. És a dir, explicar les causes que els patrons diferencials de migració d'homes i dones, principalment en relació amb l'edat, la distància recorreguda, l'etapa del cicle vital, l'estat civil i la motivació, fossin una de les qüestions menys estudiades. Així mateix, es creia necessari buscar els motius pels quals no havien estat centre d'interès en la recerca empírica fins fa molt poc temps. L'anàlisi d'aquests dos aspectes permetria poder analitzar millor les aportacions fetes per la recentment introduïda perspectiva de gènere.

Aquest objectiu general calia descompondre'l en diversos de més específics i, per tant, abordables. En conseqüència, es van reformular de la manera següent:

- S'havia d'estudiar els continguts sobre els quals s'ha basat la teoria migratòria sobre els factors determinants de les migracions i veure quines crítiques havien fet els i les científiques socials que treballen el tema des de la perspectiva de gènere.
- Analitzar quines eren les principals variables relacionades amb les migracions que s'havien utilitzat per construir el cos teòric sobre els factors determinants i el procés decisorí, veient de quines no se'n feia esment, per destacar quines s'hi haurien d'introduir a fi d'incorporar-hi la perspectiva de gènere.
- Investigar a qui s'estaven referint els autors i les autores en utilitzar el terme «migrant» o «població migrant», si era a homes, a dones o a tots dos gèneres.
- Estudiar quins nous marcs teòrics proposaven les persones que treballen les migracions des de la perspectiva de gènere.
- Finalment, s'hauria de fer referència a qui s'assenyalava com a protagonista de les migracions i qui i com es prenia la decisió de migrar.

S'era conscient que es deixava de banda un dels temes més importants dels estudis sobre migració femenina: les seves conseqüències. Com que el tema és prou important i complex com per desenvolupar una altra tesina, no el vaig tractar amb profunditat.

1.3. Hipòtesis

Els citats objectius em van portar a plantejar-me les dues hipòtesis següents:

En primer lloc, el fet que les dones no eren tingudes en compte a l'hora de construir un marc teòric sobre les migracions humanes era degut, entre altres factors, a la divisió tradicional de rols. És a dir, al fet que s'ha atorgat un paper predominant a l'home en l'esfera productiva i a la dona en la reproductiva. Com que gran part de les onades migratòries han estat migracions on les motivacions laborals han estat fortament presents, les teories migratòries s'han construït en base a la migració laboral. Si, com acabo de mencionar, tradicionalment s'ha atorgat a l'home la funció productiva, sembla deduir-se, com es veurà, erròniament, que la migració ha de ser masculina i la femenina, en tot cas, d'acompanyament. Les dones que migren per raons laborals, com que estarien fent «funcions masculines», haurien de seguir els mateixos patrons que els homes. Per tant, seria suficient prendre com a model la migració masculina per poder analitzar les migracions en general. Així, la comunitat científica presenta aquest fenomen de manera asexualada.

En segon lloc, hi ha altres variables, diferents de les tradicionalment utilitzades en els estudis migratoris (distància, obstacles, oportunitats, modernització, factors d'atracció i expulsió), que defineixen l'evolució de les pautes migratòries femenines i que no són tingudes en compte. Així, per exemple, les diferents

formes que pren la unitat familiar donen lloc a diverses relacions de poder i dependència entre els diferents membres de la família i, per tant, a diferents nivells de poder decisor, tant en general, com pel cas concret de les migracions. En conseqüència, aquest seria un factor important per analitzar a l'hora de veure qui té el poder de decidir si es migra o no i qui ho fa. Així mateix, en les societats d'origen i de destinació del migrant i/o la migrant, hi ha uns rols de gènere que influeixen qui migra. És a dir, que la introducció de l'anàlisi dels factors discriminants dels patrons de migració femenina comportaria examinar les relacions de poder a tots els nivells, des de l'Estat fins a la unitat domèstica, destacant el paper dominant de l'home sobre la dona en aquestes esferes. Atès que la migració no ha estat vista i, per tant, analitzada com a possible situació conflictiva, totes les migracions s'han interpretat en clau de migració d'home adult, amb família o sense, que es desplaça per motius laborals.

2. Alguns punts sobre els autors més influents en les teories migratòries i les seves referències a les pautes diferencials per sexes

2.1. *Marc temporal*

En aquest apartat he resumit els resultats del primer capítol central de la memòria, on es fa una primera crítica, des de la perspectiva de gènere, a les teories sobre migracions que han estat especialment influents en la disciplina demogràfica fins a la dècada de 1970 i a l'anàlisi feta en aquestes de la migració diferencial per sexes. Aquest tall cronològic ha estat introduït perquè a partir de la dècada de 1970 comença a quedar reflectida la influència del feminisme en els estudis de ciències socials. Em semblava important analitzar per separat les aportacions fetes pels autors que havien escrit abans de l'aparició d'aquestes influències de les de les autores que ho varen fer més tard. És més, per abordar els objectius i validar les hipòtesis era necessari saber sobre quin coneixement es basaven les teories migratòries i si els autors que generalment es consideren com els principals teòrics de les migracions —Ravenstein, Zipf, Stouffer, Lee, Todaro i Zelinsky—, havien fet referència a les pautes migratòries diferencials per sexes.

2.2. *Síntesi de les aportacions dels principals teòrics de les migracions a l'anàlisi de les pautes diferencials per sexe*

Ernest Ravenstein (1885 i 1889) va fer referència bastant detallada als patrons migratoris diferencials per sexe; sobretot pel que fa a Anglaterra, però també a d'altres països europeus. Tan sols cal recordar la seva famosa llei sobre el fet que les dones migren més que els homes a curta distància. Però a l'hora de mostrar taules no incorpora cap dada desagregada per sexe i, per tant, fa pensar que no la considera una variable prou important.

En el seu model, George Zipf (1946) posa en relació el volum de les poblacions d'origen i de destinació amb la distància existent entre elles, factors resu-

mits en la fórmula $P1 * P2 / D$. Així, tracta de la mateixa manera el desplaçament de persones que de mercaderies. Per tant, deixa poc lloc per realitzar les interpretacions de gènere.

Samuel Stouffer (1940) planteja la importància de les oportunitats intermèdies per desviar la destinació dels fluxos. Tot i que menciona que aquestes són diferents en homes i dones, no hi dona prou importància per desenvolupar el tema. De fet posa l'exemple d'una migració familiar. Així, fa un tractament no conflictiu del tema, tractament que serà recollit en la majoria d'investigacions que no tenen en compte la perspectiva de gènere. La introducció del conflicte de voluntats en la decisió de migrar i les relacions de poder que hi ha implicades ha estat una de les aportacions més importants de la perspectiva de gènere.

Tot i que el model d'Everett Lee (1966) sobre els factors d'atracció i expulsió ha estat considerat mecanicista, al llarg del seu discurs intenta tenir una visió més individualitzada que els altres autors de la persona que migra. Així, per exemple, fa referència al fet que s'hauria de tenir present l'etapa del cicle vital en què es migra i la presa de decisió de migrar, tema bàsic de les investigacions que prenen la perspectiva de gènere. De totes maneres, aquest autor tracta el tema de forma asexualada. És a dir, crec que la seva aportació es basa a introduir en l'anàlisi migratòria temes que poden ser reinterpretats des de la perspectiva de gènere.

Dels models neoclàssics he escollit analitzar un dels més coneguts: el de Jon Harris i Michael Todaro (1970), en què dits autors estudien les migracions rurals-urbanes. Aquests models, en general, han estat àmpliament criticats per objeccions que també són aplicables a aquest exemple, sobretot pel que fa referència al fet que són mecanicistes. Així, plantegen els moviments migratoris com a respostes automàtiques a la creació de llocs de treball o d'incentius laborals, sense tenir present un factor com la voluntat de migrar i altres obstacles o incentius. En conseqüència, deixa molt poc lloc a una perspectiva de gènere. Per exemple, els autors es podrien haver plantejat els resultats de l'existència d'una divisió de l'estructura laboral per sexes en què les dones ocupen els llocs de treball més baixos i la influència que això té en la creació de fluxos migratoris diferenciats per sexe; fet que es recollirà en els plantejaments de gènere que relacionen els patrons migratoris femenins amb la globalització econòmica.

Finalment, caldria assenyalar que Wilbur Zelinsky (1971) és l'únic qui, al llarg del seu article sobre la transició de la mobilitat, fa referència explícita al gènere. De totes maneres, ell cita com a factor que se supera en abandonar l'edat mitjana. De les argumentacions de l'autor es pot deduir que, segons ell, un factor com el rol de gènere no pot influir en una societat molt mòbil com l'actual. Per Zelinsky, la mobilitat està lligada al desenvolupament econòmic, i aquest tan sols pot ser unidireccional. Per tant, només s'han pogut assolir els nivells actuals de desenvolupament econòmic i de mobilitat si s'ha superat el fre que suposava, per la mobilitat femenina, la construcció social de gènere.

2.3. Valoració crítica d'aquestes aportacions des de la perspectiva de gènere

Els avenços fets fins a la dècada de 1970 respecte a l'anàlisi migratòria diferencial per sexes són mínims, tot i que es pot veure una evolució cap a una consciència més gran de l'existència d'aquest factor. D'altra banda, s'ha de destacar que el pes del raonament economicista ha estat molt important. Tots els autors analitzats hi fan referència més o menys explícita. Així, ajudaria a corroborar la primera hipòtesi referent a com el pes de les explicacions economicistes, juntament amb la divisió tradicional de rols, han fet que s'ignoresin les migracions femenines en la construcció de teories. Per acabar aquestes notes voldria assenyalar que les variables utilitzades (distància, oportunitats intermèdies, desenvolupament econòmic, etc.) han deixat poc lloc a l'explicació de gènere, la qual cosa començaria a confirmar la segona hipòtesi. En conclusió, a través de tots els textos clàssics analitzats es respira un tractament asexuat de les migracions², i això arriba a posar en masculí referències que són aplicables a tots dos sexes.

3. L'enfocament de gènere en l'anàlisi de les causes de les migracions

3.1. L'aparició de l'anàlisi descriptiva diferencial per sexes: un primer pas cap a la perspectiva de gènere

Tot i la manca d'interès pel tema de les migracions diferencials per sexe, gradualment es van introduint referències a l'existència de patrons diferencials de manera molt col·lateral i acrítica. Va ser a través de la descripció no crítica d'aquests patrons que, sense entrar-ne a discutir les causes, es va començar a introduir l'anàlisi diferencial per sexes. Així, cal citar les aportacions d'Alfredo Lattes (1981) i Zulma Rechini (1989)³, en les quals es resumeixen aquestes primeres aportacions. Lin L. Lim (1993), per la seva banda, també fa referència al fet que l'increment de la migració femenina i la importància que les remeses enviades per les migrants estaven adquirint en l'economia local va impulsar que alguns membres de la comunitat científica incloguessin aquests aspectes en els models masculins.

Però calia buscar-ne les causes i fer-ne una anàlisi crítica, introduir-hi nous models i variables que poguessin arribar a tenir present l'òptica feminista de com es produïen les migracions femenines i quins factors causaven l'existència d'aquests patrons.

2. Aquest tractament asexuat, que com explica Susan Cotts Watkins (1993) reflecteix el poc interès social que desperta el tema, es pot veure també en els manuals de demografia escrits a mitjans de la dècada de 1980. Alguns exemples de la manca d'interès són els manuals de Jean Pierre Thurmerelle (1986) i de Georges Tapinos (1988).
3. Aquesta està sobretot centrada a l'Amèrica Llatina.

3.2. L'estudi de les causes de les migracions des de l'enfocament de gènere: introducció

En primer lloc voldria destacar que, a nivell territorial, els treballs empírics han estat sobretot desenvolupats al Tercer Món i que organismes com les Nacions Unides o la IUSSP⁴ han estat fortament implicats a través de l'organització de congressos i seminaris sobre el tema.

Tot i que hi ha articles que tracten un sol determinant de la migració femenina, se'n troben molts que intenten agafar una perspectiva globalitzadora, perquè, com expliquen les mateixes autores, per poder entendre bé les migracions femenines és necessari tenir una visió de conjunt de la situació de les dones implicades (Mirjana Morokvasic, 1984). Per tant, agafaré aquesta perspectiva.

Els principals aspectes que s'han tingut en compte han estat: els factors determinants i el procés decisorí. Respecte als primers, tractaré en primer lloc els aspectes que afecten de manera més general la persona que migra, els factors macro, per després fer referència als que l'afecten més directament, els micro. Tot seguit analitzaré les aportacions realitzades sobre el procés decisorí. És important analitzar-ho per separat perquè és on queden més clares les relacions de poder dins la família i la capacitat que tenen les diferents dones que integren dita unitat de decidir sobre la pròpia migració i la dels altres.

Finalment, introduiré els models multinivell que posen en relació tots aquests factors, intentant veure com interactuen.

3.3. L'estudi dels factors determinants de les migracions des de la perspectiva de gènere

3.3.1. Els factors macro

Els factors econòmics han estat bàsicament estudiats al sud-est asiàtic⁵, i demostren com la globalització econòmica ha afavorit uns fluxos migratoris femenins molt concrets que responen a la voluntat de les multinacionals que s'hi instal·len de buscar una mà d'obra barata, poc reivindicativa i submissa. D'altra banda, també s'ha estudiat com a l'Àfrica la desertització ha fet augmentar els desplaçaments femenins. En aquest sentit, cal destacar els articles de Paulina Makinwa-Adebusoye (1992, 1993).

La conclusió principal a la qual s'ha arribat sobre la importància dels factors legals ha estat que la manera com estan escrites les lleis reflecteixen una concepció patriarcal que té la societat de com han de ser establertes les relacions de gènere (Secretaria de les Nacions Unides, 1995) i que s'ha d'estudiar tant la redacció com l'aplicació de les lleis, perquè aquesta darrera és moltes vegades més discriminatòria que la redacció en si (Mònica Boyd, 1995).

Els factors socioculturals són dels més importants que cal tenir en compte, ja que és en aquests on queden reflectits els rols de gènere als quals estan sot-

4. Unió Internacional per l'Estudi Científic de la Població.

5. Un bon exemple d'aquest tipus d'aportacions és el llibre de Saskia Sassen (1992).

mesos les dones i els homes, tant en la societat d'origen com en la de destinació. És el focus on s'originen, per exemple, les restriccions morals a la mobilitat femenina. En alguns llocs de l'Àfrica, per exemple, la migració femenina és assimilada a la prostitució (Lin L. Lim, 1993). Però aquestes restriccions també poden ser motor de migració per alliberar-se'n (Ivonne Szasz, 1997).

3.3.2. *Els factors micro*

Dels factors micro cal assenyalar en primer lloc, la importància de les característiques personals. Els factors exposats pels diversos autors són diferents. Alguns exemples són el nivell d'instrucció, l'estat civil, l'edat o el nombre d'infants a càrrec de la dona que vol migrar. Richard Bilborrow i Secretaria de les Nacions Unides (1993), per exemple, afegeixen a la llista l'experiència laboral anterior, i Ivonne Szasz (1997) proposa tenir present, a més, entre altres aspectes: la classe social, l'ètnia i l'ordre de naixement. És especialment interessant incloure aquests factors en l'anàlisi perquè l'enriqueixen i hi afegeixen importants matisacions que permeten, per exemple, fer diferències en els factors que han influït entre les diferents dones que pertanyen a una mateixa família.

Així mateix, cal tenir en compte l'estructura familiar. Aquesta varia al llarg del cicle de vida i, per tant, també ho fa la seva influència com a motor o fre de les migracions en diversos moments de la vida (Philip Guest, 1993). Així, com destaca Sarah Harbison (1981), el nombre d'ordre dels fills masculins té un gran pes a l'hora de decidir quins són els que marxen i quins són els que es queden a treballar en el mercat local. Aquest és un determinant clar del lligam amb el lloc d'origen. Però aquest factor és sobretot important per analitzar l'estructura de poder existent entre les diferents dones de la família⁶.

En relació amb els factors familiars, cal destacar la interpretació de la teoria de la nova economia de les migracions feta des de la perspectiva de gènere. Aquest marc interpretatiu planteja la migració com una estratègia per diversificar riscos davant d'una possible crisi o desastre⁷. Des de la perspectiva de gènere, s'ha destacat que les famílies que envien membres femenins a uns altres països són les que estan en pitjor situació econòmica, perquè, a causa dels rols de gènere femenins, les dones se senten moralment més vinculades que els homes a la família i, per tant, aquesta pot exercir més control moral sobre les dones que no pas sobre els homes (Philip Guest, 1993). De totes maneres, aquesta teoria ha estat altament criticada perquè implica una alta racionalització de la decisió de migrar i perquè no té en compte, sobretot en un primer moment, el conflicte d'interessos entre els diferents membres de la família.

L'etapa del cicle vital en què es produeix la migració ha estat el factor més estudiat en el Primer Món. En una primera etapa, aquests estudis es van centrar en la migració per matrimoni⁸, però, a poc a poc, s'ha anat ampliant l'estudi

6. Una visió més aprofundida d'aquesta teoria es pot trobar a Edward Taylor i altres (1996).

7. Un bon resum de les crítiques fetes des de la perspectiva de gènere a aquesta teoria és el de Nancy Folbre (1986).

8. En aquest sentit, és de destacar l'article de Veerna Thadani i Michael Todaro (1984).

a unes altres etapes del cicle vital. Les enquestes biogràfiques i l'anàlisi demogràfica de les biografies han aportat un mètode a través del qual es pot arribar a tenir una idea molt detallada de les diferents etapes migratòries per les quals ha passat la persona de referència⁹. Tot i que és un avenç per poder tractar les migracions femenines en profunditat, cal incorporar una visió de gènere a l'elaboració de les enquestes i la interpretació de les dades obtingudes.

3.4. *El procés de decisió de migrar des de la perspectiva de gènere*

Una de les principals aportacions de la perspectiva de gènere és el fet de destacar la necessitat d'analitzar aquest procés des de l'òptica familiar, per poder tenir presents els conflictes d'interessos entre els diferents membres que s'hi troben implicats i les relacions de poder que hi prenen part. D'altra banda, cal tenir en compte que, a més de la posició relativa respecte als homes, les diverses dones de la família també tenen posicions de poder diferents entre si, a causa, per exemple, de les seves respectives edats o situacions laborals. En conseqüència, segons aquesta també podran influir més o menys en la decisió de migrar d'altres membres. La capacitat decisòria de les dones reflecteix també la seva posició relativa dins la societat i la família (Lin L. Lim, 1993).

La migració individual i d'acompanyament és resultat de tot aquest joc de forces analitzat fins aquí. Les relacions establertes entre els diferents factors no són lineals ni unidireccionals i, per tant, el pes en la pròpia decisió de migrar d'una dona que migra acompanyant el seu marit perquè vol és més alt que el d'una dona que migra sola però que ho fa sota les imposicions familiars (Nancy Riley i Robert Gardner, 1993 i Philip Guest, 1993).

3.5. *Els marcs teòrics multinivell*

Com s'ha explicat anteriorment, tots els factors analitzats s'integren en els models anomenats *multinivell*. Aquests no han estat específicament desenvolupats des de la perspectiva de gènere però han estat aplicats per ella, perquè afavoreixen la visió global de la decisió de migrar, enfocament que també es defensa des de la perspectiva de gènere.

Aquests models serveixen per explicar diversos tipus de migració, com ho demostra el model que Lin L. Lim aplica a la migració internacional (1995) i a la migració general (1993). Aquest és un model dels més complets, ja que incorpora com a factor que modifica la decisió de migrar, a més dels factors determinants i el procés decisor, la posició relativa de les dones respecte als homes¹⁰. La força en què influeixen cada un dels factors

9. Tret de la perspectiva de gènere, l'autor que ha treballat més aquest tipus d'anàlisi en relació amb la migració és Daniel Courgeau. A la bibliografia es troben inclosos alguns exemples de les seves aportacions.

10. Un altre exemple d'aquest tipus de model és el de Bilsborrow i Secretaria de les Nacions Unides (1993).

dependrà del tipus de migració de què es tracti i, per tant, determinarà el tipus de model resultant.

4. Conclusions

Per acabar, vull resumir el que crec que han estat els principals avenços introduïts per aquesta perspectiva i quines han estat identificades per les diverses autores i autors com a qüestions encara pendents.

4.1. Avenços

En primer lloc, s'ha posat en evidència que l'anàlisi asexuada que s'estava fent de les migracions no responia a la realitat. Darrere la presentació asexuada de les migracions hi ha una concepció masculina que assumeix que els patrons masculins i femenins són iguals. La masculinització del concepte de migrant ha estat constatada a través de diverses idees que han quedat reflectides al llarg del text.

En segon lloc, s'ha destacat la necessitat de produir noves dades que reflecteixin els patrons migratoris femenins.

En tercer lloc, s'ha donat suport a una visió global dels determinants migratoris. Des del meu punt de vista, es podria interpretar millor la migració masculina aplicant aquests models introduïts per la perspectiva de gènere, que no pas analitzant els patrons migratoris femenins amb altres models existents.

En quart lloc, s'ha fet veure que, a causa de l'estructura patriarcal de la societat, la manera com els diferents factors influeixen en homes i dones és diferent.

Finalment, s'ha introduït el conflicte en l'anàlisi migratòria. És a dir, és important destacar que la decisió de migrar no pot seguir-se veient com no conflictiva dins del marc familiar, sinó que existeixen uns conflictes d'interessos que se solucionen a través de negociacions en les quals són presents les relacions de poder establertes dins la família.

Aquestes conclusions han confirmat les dues hipòtesis del treball: la concepció asexuada de les migracions i la necessitat d'utilitzar noves variables per incloure les migracions femenines en l'anàlisi.

4.2. Qüestions pendents

De les qüestions pendents detectades per les autores i els autors que estudien les migracions des de la perspectiva de gènere, voldria destacar-ne els temes i aspectes següents.

En primer lloc, és important elaborar noves dades que reflecteixin la posició de discriminació de les dones. A més, cal ampliar l'anàlisi migratòria a les dones ancianes (Greame Hugo, 1993), investigar més sobre la migració rural-rural al Tercer Món (Greame Hugo, 1997), la migració de dones executives (Lin L. Lim, 1993) i la migració femenina il·legal (Ivonne Szasz, 1997). Així

mateix, s'hauria de continuar l'estudi de les migracions per matrimoni i introduir-hi l'anàlisi del procés decisor (Nancy Riley i Robert Gardner, 1993). Finalment, cal aprofundir en l'anàlisi de les relacions de poder i buscar variables que puguin ajudar a avançar en aquest sentit, per reflectir com els diferents determinants influeixen a crear una situació de desigualtat entre homes i dones.

Bibliografia

- BILSBORROW, Richard; SECRETARIA DE LES NACIONS UNIDES (1993). «Internal Female Migration and Development: an Overview». A UNITED NATIONS. *Internal Migration of Women in Developing Countries, Proceedings of the United Nations Expert Meeting on the Feminization of Internal Migration*. Aguas Calientes, Mèxic, del 22 al 25 d'octubre de 1991. Nova York: Nacions Unides, p. 1-20.
- BOYD, Monica (1995). «Migration Regulations and Sex Selective Outcomes in Developed Countries». A UNITED NATIONS. *International Migration Policies and the Status of Female Migrants. Proceedings of the United Nations Expert Group Meeting on International Migration Policies and the Status of Female Migrants*. San Miniato, Itàlia, del 28 al 31 de març de 1990. Nova York: Nacions Unides, p. 83-98.
- COURGEAU, Daniel (1992). «Análisis de la Movilidad Espacial a Partir de Datos de Encuestas y Censos». *II Jornadas sobre Demografía Urbana y Regional*, p. 43-56.
- COURGEAU, Daniel i altres (1990). «Mobility to Metropolitan Areas in Mexico and Family Formation». Article presentat a la *IV Reunión Nacional de Investigación en México*.
- COTTS WATKINS, Susan (1993). «If All We Knew about Women Was What We Read in Demography, What Would We Know?» *Demography*, 30 (4), p. 551-577.
- FOLBRE, Nancy (1986). «Cleaning the House: New Perspectives on Households and Economic Development». *Journal of Development Economics*, 22, p. 5-40.
- GUEST, Philip (1993). «The Determinants of Female Migration from a Multilevel Perspective». A UNITED NATIONS. *Internal Migration of Women in Developing Countries, Proceedings of the United Nations Expert Meeting on the Feminization of Internal Migration*. Aguas Calientes, Mèxic, del 22 al 25 d'octubre de 1991. Nova York: Nacions Unides, p. 223-243.
- HARBISON, Sarah (1981). «Family Structure and Family Strategy in Migration Decision Making». A DE JONG, Gordon; GARDNER, Robert (eds.). *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches in Developed and Developing Countries*. Nova York: Pergamon Press, p. 225-251.
- HARRIS, John; TODARO, Miquel (1970). «Migration, Unemployment and Development: a Two Sector Analysis». *The American Economic Review*, LX, 1, p. 126-141.
- HUGO, Graeme (1993). «Migrant Women in Developing Countries». A UNITED NATIONS. *Internal Migration of Women in Developing Countries, proceedings of the United Nations Expert Meeting on the Feminization of Internal Migration*. Aguas Calientes, Mèxic, del 22 al 25 d'octubre de 1991. Nova York: Nacions Unides, p. 47-76.
- (1997). «Migration and Female Empowerment». *Female Empowerment and Demographic Processes: Moving Beyond Cairo*. Seminari organitzat per la International Union for the Scientific Study of Population i el Programme on Population and Development, Departament de Sociologia de la Universitat de Lund. Lund, Suècia, del 21 al 24 d'abril de 1997.

- LATTES, Alfredo (1981). «Implications of the Imbalance in Age and Sex Composition of Subareas as a Consequence of Migration». *International Conference of Manila, Solicited Papers*, 4, p. 173-181.
- LEE, Everett (1966). «A Theory of Migration». *Demography*, 3 (1), p. 47-58.
- LIM, L. Lin (1993). «The Effects of Women's Position on her Migration». A FEDERICI, Nora i altres (eds.). *Women's Position in Demographic Change*. Oxford: Clarendon Press, p. 225-242.
- (1995). «The Status of Women and International Migration». A UNITED NATIONS. *International Migration Policies and the Status of Female Migrants. Proceedings of the United Nations Expert Group Meeting on International Migration Policies and the Status of Female Migrants*. San Miniato, Itàlia, del 28 al 31 de març de 1990. Nova York: Naciones Unidas, p. 29-55.
- MAKINWA ADEBUSOYE, Paulina (1992). «West African Migration System». A KIRTZ, May i altres (eds.). *International Migration Systems: a Global Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- (1993). «Labour Migration and Female Headed Households». A FEDERICI, Nora i altres (eds.). *Women's Position in Demographic Change*. Oxford: Clarendon Press, p. 319-338.
- MOROKVASIC, Mirjana (1984). «Why Do Women Migrate? Towards an Understanding of the Sex-selectivity in the Migratory Movements of Labour». *International Migration Review*, 18 (4), p. 113-141.
- RAVENSTEIN, Ernest (1885). «The Laws of Migration». *Journal of the Royal Statistical Society*, 48, p.167-227.
- (1889). «The Laws of Migration». *Journal of the Royal Statistical Society*, 52, p. 241-301.
- RECHINI, Zulma (1989). «La Mujer en la Migracion Interna e Internacional, con Especial Referencia a América Latina». *Boletín de Población de las Naciones Unidas*, p. 106-120.
- RILEY, Nancy; GARDNER, Robert (1993). «Migration Decision: The Role of Gender». A UNITED NATIONS. *Internal Migration of Women in Developing Countries. Proceedings of the United Nations Expert Meeting on the Femenization of Internal Migration*. Aguas Calientes, Mèxic, del 22 al 25 d'octubre de 1991. Nova York: Naciones Unidas, p. 207-222.
- SASSEN, Saskia (1992). *The Mobility of Labor and Capital: a Study in International Investment and Labor Flow*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOLSONA, Montserrat; AJENJO, Marc; TREVIÑO, Rocío; JIMÉNEZ, Eva (1995). *Immigració femenina, integració laboral i comportament demogràfic a Catalunya*. Memoria realitzada per a la CIRIT (expedient CS93-9.914).
- STOUFFER, Samuel (1940). «Intervening opportunities: A Theory Relating mobility and distance». *American Sociological Review*, 5, p. 845-867.
- SZASZ, Ivonne (en premsa). «La Perspectiva de Género en el Estudio de la Migración Femenina en México». A GARCÍA, Brígida (comp.). *Género y dinámica poblacional en México*. Mèxic: El Colegio de México.
- TAPINOS, Georges (1988). «Migración». *Elementos de Demografía*. Madrid: Espasa Calpe, p. 185-202.
- THADANI, Veena; TODARO, Michel (1984). «Female Migration: a Conceptual Framework». A FAWCETT, James i altres. *Women in the Cities of Asia: Migration and Urban Adaptation*. Colorado: Westview, p. 36-59.
- THURMERELLE, Pierre-Jean (1986). *Peuples en Mouvement, Mobilité Spatiale des Populations*. Dossiers des Images Economiques du Monde. Paris: SEDÉS.

- UNITED NATIONS (1995). «International Migration of Women: an Overview». *International Migration Policies and the Status of Female Migrants. Proceedings of the United Nations Expert Group Meeting on International Migration Policies and the Status of Female Migrants*. San Miniato, Itàlia, del 28 al 31 de març de 1990. Nova York: Nacions Unides, p. 1-10.
- ZELINSKY, Wilbur (1971). «The Hypothesis of the Mobility Transition». *The Geographical Review*, 61 (2), p. 219-249.
- ZIPF, George (1946). «The P1P2/D Hypothesis: on the intercity movement of persons». *American Sociological Review*, 11, p. 677-686.